

O PROMJENAMA OBITELJSKOG ZAKONA

Novi Obiteljski zakon stupio je na snagu dana 22. srpnja 2003. godine (NN, br. 116/2003.), čime je zamijenjen dotadašnji propis koji se primjenjivao od srpnja 1999. godine. Donošenje novoga zakona uvjetovano je barem dvojakim razlozima. Prije svega, hrvatski se pravni sustav usvojenim izmjenama sve više usklađuje s europskim i međunarodnim trendovima, posebice u području ljudskih prava. Osim toga, vjerujemo da su izmjenе dijelom i odgovor na upozorenja iz prakse, premda vremenski razmjerno kratke, odnosno nastojanje za uklanjanjem nekih nedostataka u nas koji su se počeli sve jasnije razaznavati.

Već **uvodne odredbe** novog zakona ukazuju da je Obiteljski zakon (u daljnjem tekstu ObZ) doista korak naprijed ne samo u smislu teoretskopravnih postignuća već i u smislu temelja, ali i politicaja, prakse sudskih i upravnih tijela koja ga primjenjuju. Naime, novim je Zakonom razrađen pojam *izvanbračne zajednice*. Već je prethodni zakon istoga imena (NN, br. 162/1998.) sadržavao normu da se radi o životnoj zajednici neudane žene i neoženjenog muškarca, koja je trajala dulje vrijeme. Novi je zakon odredio da je to životna zajednica neudane žene i neoženjenog muškarca koja traje najmanje tri godine, ili kraće ako je u njoj rođeno dijete.

Nadalje, vrlo je značajno da je izrije-kom potvrđena *dužnost suradnje* svih pravnih i fizičkih osoba koje pružaju stručnu pomoć, odnosno rješavaju sukobe između članova obitelji (o tome što je obitelj, odnosno koji su njezini članovi, zakon i dalje ne govori ništa, što obiteljskoppravna teorija objašnjava promjenljivošću kategorija, koja bi mogla rezultirati nedostatnom zaštitom). Tako, primjerice, sud pred kojim se vodi prekršajni

ili kazneni postupak u vezi s povredom nekog prava djeteta, dužan je o tome obavijestiti centar za socijalnu skrb te sud koji je nadležan za izricanje mjera za zaštitu prava i dobrobiti djece.

U **bračnome pravu** također su učinjena značajna poboljšanja. U vezi s bračnom smetnjom *potpunog lišenja poslovne sposobnosti i nesposobnosti za rasuđivanje*, novost koju donosi novi ObZ sastoji se u tome što samo prvonavedena, dakle pravna okolnost, može biti uklonjivom bračnom smetnjom, tj. dopuštenje suda za sklapanje braka može tražiti samo osoba koja je potpuno lišena poslovne sposobnosti. Novim je zakonom također sužen krug srodnika kojima se ne dopušta sklapanje braka, čime se hrvatsko zakonodavstvo približilo suvremenim europskim zakonodavstvima koja ne poznaju tako široke zabrane kao što je to bio slučaj prema našem prethodnom zakonu. Sada *krvno srodstvo* predstavlja neuklonjivu bračnu smetnju za srodnike u ravnoj lozi, te u pobočnoj lozi do trećeg stupnja. Za četvrti je stupanj (dakle djecu braće i sestara odnosno djecu polubraće i polusestara) sada to uklonjiva bračna smetnja; dakle, sud može iznimno u izvanparničnom postupku odobriti sklapanje braka tim srođnicima. Osim toga, novim je zakonom popunjena pravna praznina koja je postojala u prethodnom propisu u odnosu na uklonjivu bračnu smetnju, te je sada dana ovlast sudu da brak ovih srodnika, uz određene pretpostavke, osnaži svojom presudom.

Promjena je uvedena i kod *izbora prezimena*. Naime, ObZ iz 1998. predviđao je, između ostaloga, mogućnost samo da jedan bračni drug pridoda svome prezimenu prezime bračnoga druga, no sada je moguće odlučiti koje će se prezime upotrebljavati na prvom, a koje na drugom mjestu. Ukidanje ograničenja slobode odlučivanja o vlastitom prezimenu smatramo opravdanim, a nadamo se da

će slične promjene uslijediti i u drugim propisima, posebice u Zakonu o osobnom imenu koji također znatno ograničava pravo izbora, normom da se ime i prezime osobe može sastojati samo od dvije riječi.

Novim je zakonom znatno izmijenjen i *postupak posredovanja*. Za razliku od ranijeg sustava, kada je pokretanje postupka posredovanja bilo procesnom pretpostavkom za pokretanje brakorazvodne parnice, jer je u suprotnom tužbeni zahtjev bio odbačen, novi zakon na novi način regulira ovaj vrlo važan i vrijedan postupak. Naime, po primitku podneska za rastavu braka, sud će već na prvom ročištu zatražiti od bračnih drugova odluku o tome kojem će se posredovatelju obratiti. To može biti centar za socijalnu skrb, savjetovalište za brak i obitelj, odnosno osoba ovlaštena za pružanje stručne pomoći, s time da su potonje dvije mogućnosti zakonska novost. Ako to oni ne učine, sud će o tome odlučiti *ex offio*. Svaki je posredovatelj dužan u roku od tri mjeseca provesti i okončati taj postupak. Opisana je promjena usklađena s novim tendencijama u posredovanju, kao načinu pomoći u poremećenim obiteljskim odnosima, a građani mogu birati između privatnoga i javnog sektora.

U odredbama ObZ o **odnosima roditelja i djece** vjerojatno najveća novina unesena u ovaj dio zakona jest odredba da se djetetovom majkom smatra žena koja ga je rodila. Time, dakle, ova predmnijeva postaje oboriva, a žena može osporavati majčinstvo ženi koja je rodila dijete, ako je to dijete začeto njezinom jajnom stanicom, bez njezina pisana pristanka. Također je izrijeком navedeno da se roditelj ne može odreći roditeljske skrbi te da roditelji, bez obzira žive ili zajedno ili odvojeno, ravnopravno, zajednički i sporazumno skrbe o djetetu.

U vezi s *obiteljskopравnim mjerama* za zaštitu osobnih interesa djeteta može se

reći da su, sadržajno, one ostale iste. Bitne se promjene odnose na pitanja nadležnosti te osiguranje efikasnosti postupanja. Promjene u *nadležnosti* posljedica su usklađivanja s Europskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, prema kojoj su upitni svi postupci o kojima se o građanskim pravima odlučuje u upravnom postupku, kakvo je postupanje centra za socijalnu skrb u obiteljskim stvarima. Naime, prema novom ObZ-u, sud uvijek odlučuje o tome s kojim će roditeljem dijete živjeti.

U sudskoj je nadležnosti također i izricanje svih represivnih mjera – oduzimanje prava roditelju da živi sa svojim djetetom i da ga odgaja, povjeravanje djeteta ustanovi za socijalnu skrb na čuvanje i odgoj, dok je mjeru oduzimanja roditeljske skrbi i po ranijem zakonu izricao sud. Valja reći da tijekom navedena sva tri postupka dijete ima pravo na *posebnog skrbnika*, koji štiti njegova prava i interese, čime Hrvatska udovoljava zahtjevima Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava iz 1995. godine. Sud je također u izvanparničnom postupku ovlašten odlučiti o susretima i druženju djeteta s bakom i djedom, odnosno sestrom i bratom. S druge strane, sud može tim srodnicima izreći i mjeru zabrane približavanja djetetu, a sve s ciljem zaštite dobrobiti djeteta.

Promjene su određene i radi osiguranja *brzog djelovanja nadležnih tijela*. Tako je, primjerice, centar za socijalnu skrb dužan odmah, a najkasnije u roku od osam dana od dana saznanja da su oba roditelja odsutna, spriječena ili iz zdravstvenih ili sličnih razloga nesposobna skrbiti o djetetu, a nisu ga povjerali na čuvanje i odgoj osobi koja ispunjava propisane pretpostavke za skrbnika, povjeriti dijete – i bez pristanka roditelja – na čuvanje i odgoj drugoj osobi, domu za djecu ili drugoj pravnoj osobi koja obavlja djelatnost socijalne skrbi.

Novim je Zakonom znatno izmijenjen i obiteljskopравни institut **posvojenja**. Ključne su promjene trojake – odnose se na vrstu posvojenja, prilagodbu dobne razlike i bolju zaštitu tajnosti postupka posvojenja. Za razliku od dosadašnjih rješenja, sada je moguće zasnovati *samo srodničko posvojenje*. *Ratio* te norme jest jamstvo bolje, sigurnije i trajnije zaštite posvojene djece, budući da dolazi do zasnivanja čvršćih i neraskidivih veza, dakle neraskidivog odnosa srodstva, te svih prava i dužnosti koja iz toga proizlaze. Posvojenje se može zasnovati do 18. godine života djeteta, a *dobne granice* su za posvojitelje pomaknute. Tako sada posvojiti može i osoba starija od 35 godina, no dobna razlika između posvojenika i posvojitelja ne smije biti veća od 45 godina. Vrlo je vrijedna i odredba da ako posvojitelji posvajaju braću i sestre, tada je dovoljno da jedan posvojitelj ispunjava dobnu pretpostavku samo za jedno dijete, i to bez obzira posvajaju li se posvojenici istovremeno ili naknadno.

Sam *postupak zasnivanja posvojenja* nastoji se znatno *ubrzati*. Primjerice, centar za socijalnu skrb koji izdaje mišljenje o podobnosti potencijalnih posvojitelja za posvojenje, dužan je to učiniti u roku od dva mjeseca od zaprimanja zahtjeva. Također se nastoji ostvariti bolja zaštita *tajnosti postupanja*. Stoga, između ostalog, biološki roditelji mogu dati pristanak za posvojenje svog djeteta nepoznatim posvojiteljima, a nakon danog pristanka nisu više stranke u postupku, čime se nova, posvojiteljska obitelj nastoji bolje zaštititi.

Temeljne odredbe instituta **skrbništva** u ObZ nisu se mijenjale. Zadržana je, dakle, podjela skrbništva na tri vrste, a s obzirom na osobe i okolnosti u kojima je takva zaštita potrebna, te tako postoje skrbništvo za maloljetne osobe, skrbništvo i roditeljska skrb za punoljetne osobe, te skrbništvo za posebne slučajeve. Ispunjavajući zahtjeve Konvencije o pravi-

ma djeteta i Europske konvencije o ostvarivanju prava djeteta, novim je zakonom izričito određeno da maloljetni štíćenik, kada se odlučuje o nekom njegovu pravu ili interesu, ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješten o mogućim posljedicama uvažavanja njegova mišljenja, a koje će se mišljenje uzeti u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelosti.

Uz uvažavanje trendova humanizacije prava i što bolje integracije štíćenika u društvo, izmijenjene su i odredbe o skrbniku, radi poboljšanja odnosa između skrbnika i štíćenika. Naime, prije poduzimanja važnijih mjera zaštite osobnih ili imovinskih interesa štíćenika, skrbnik je dužan razmotriti njegovo mišljenje, želje i osjećaje, a mjere koje su za štíćenika osobito značajne, skrbnik će moći poduzimati samo uz prethodno odobrenje centra za socijalnu skrb. U vezi sa skrbništvom za punoljetne osobe, valja spomenuti da su razlozi za lišenje poslovne sposobnosti usklađeni s pojmom "duševne smetnje", prema Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (NN, br. 111/1997.).

Obiteljskopravno područje **uzdržavanja** također je unaprijeđeno. Novim je zakonom riješena dvojba koja je proizlazila iz nedorečenosti prijašnjeg zakona o redosljedu kojim su obveznici uzdržavanja pozvani na ispunjavanje te dužnosti. Naime, sada je izričito određeno da se pravo na uzdržavanje od bake i djeda, dakako uz ispunjenje svih pretpostavki, ostvaruje prije nego uzdržavanje od maćeha ili očuha. U vezi s uzdržavanjem djeteta, određeno je da se uzdržavanje za dijete uvijek određuje u novčanom iznosu, što je *lex specialis* u odnosu na normu da se uzdržavanje određuje u novcu, osim ako postoje opravdani razlozi da se uzdržavanje osigura na drugi način. Izuzetno vrijednom smatramo i normu kojom

se određuje da će ministar nadležan za poslove pravosuđa, godišnje objavljivati podatke o prosječnim potrebama djeteta s obzirom na troškove života. Vjerujemo da je ovo rješenje, po uzoru na njemački sustav i düsseldorfske tablice, vrlo korisna smjernica sudu.

Odredbe o **imovinskim odnosima u cijelosti su neizmijenjene prenesene u novi zakon**. Za razliku od toga, **postupovne odredbe** Obiteljskoga zakona uvelike su promijenjene. Između ostalog, predviđeno je vođenje *očevidnika o osobama koje su lišene roditeljske skrbi*. Na taj se način nastoje ispraviti nedostaci koji su se pojavili u praksi, kao posljedica toga što se navedeni podaci roditelju nisu nigdje upisivali, niti se vodila jedinstvena evidencija o takvim roditeljima.

Postupovne odredbe sadrže i novinu o *izvođenju dokaza u sporovima o podrijetlu djeteta*. Naime, potaknut između ostalog i presudom Europskog suda za ljudska prava u slučaju *Mikulić protiv Hrvatske*, hrvatski je zakonodavac izričito propisao da će, ako dokaz u takvom sporu nije izveden jer se jedna od stranaka nije odazvala pozivu na izvođenje medicinskog vještačenja ili je uskratila izvođenje vještačenja, sud ocijeniti od kakvog je to značaja. Ipak, navedenu odredbu smatramo tek formalnom, a ne i sadržajnom novinom, vjerujući da su se suci i do sada u odlučivanju rukovodili načelom slobodne ocjene dokaza, što je novim zakonom eksplicitno određeno.

Sukladno novom zakonu, u parnicama o uzdržavanju se, kao i dosada, neće primjenjivati opća pravila parničnog postupka o parnicama malene vrijednosti, a u prvom će stupnju suditi sudac pojedinac, za razliku od dosadašnje norme prema kojoj su u tim parnicama sudila sudska vijeća. Iz novog je zakona brisana kaznena odredba o nasilničkom ponašanju u obitelji, jer je fenomen nasilja u obitelji reguliran jedinstvenim zakonom,

Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji (NN, br. 116/2003).

Završno valja spomenuti i neke **terminološke promjene** koje novi zakon donosi. Prije svega valja reći da novi zakon opet uvodi pojam *razvoda* a ne, kao dosada, *rastave braka*, kao jednu od osnova njegova prestanka. Time je dokinuto postojanje istoga termina za dva različita pravna instituta, tako da je danas pojam *rastava* opet vezan uz kanonsko pravo, kao vrlo rijedak način prestanka vjerskog braka. Nadalje, pojam *materinstvo* zamijenjen je riječju *majčinstvo*. Kao pretpostavka za izricanje najteže mjere, oduzimanja roditeljske skrbi, izmijenjen je izričaj "grubo zanemarivanje roditeljskih dužnosti" pojmom *grubo kršenje roditeljske odgovornosti*. Također, zakonodavac je odustao od pojmova *posvojče* i *pastorče*, a u korist pojmova *posvojenik* i *pastorak*.

Zakon je stupio na snagu danom objave u Narodnim novinama, s time da neke njegove odredbe stupaju na snagu tek nakon šest mjeseci (dakle 22. siječnja 2004. godine). Te se norme mogu podijeliti u dvije skupine: prvu čine odredbe kojima su nadležnosti sa centra za socijalnu skrb prenesene na sud, a radi pripreme sudova za preuzimanje novih dužnosti, a drugu skupinu mjera s odgodom primjene, čine odredbe koje se odnose na posredovanje između bračnih drugova pri razvodu braka, budući da o novim subjektima koji će sudjelovati u tome postupku, valja izraditi podzakonski akt.

Na kraju ovoga kratkog prikaza izmjenjena Obiteljskog zakona koje smatramo najvažnijima, možemo zaključiti da je posao zakonodavca uspješno obavljen. Pitanje koje ostaje otvorenim jest primjena ovoga, kao i svih drugih propisa, u praksi, što je najveći test vrijednosti jednoga pravnog akta.

Irena Majstorović